

До спеціалізованої Вченої ради Д 70.895.02
у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова

ВІДГУК

на дисертацію

Павла Богданович Пилипишина

«КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛІЗМУ У КЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА»

(спеціальність 12.00.12 – філософія права)

Актуальність теми дослідження. Ретельне вивчення питань, пов'язаних із особистістю, її свободою, відповідальністю, самореалізацією та самосвідомістю, вияв цих процесів у різних історичних епохах сприяє парадигмальним змінам у філософсько-правовому пізнанні, адже індивідуалізм є унікальним і важливим фактором у встановленні ідеї автономності. Погляд на суспільний розвиток через історичність індивіда спонукає переосмислити такі індивідуалістичні категорії, як: індивідуальна свобода, воля, гідність, приватність, автономність, особисті права тощо.

Погоджуюсь з науковою позицією П. Б. Пилипишина про те, що виникнення світогляду індивідуалізму відноситься ще до епохи античності, а в сучасному вигляді індивідуалізм, як політичне, економічне, етичне, релігійне вчення, особлива культура поведінки, почав формуватися в Європі в епоху Відродження. У Новий час та у Німецькій класичній філософії індивідуалізм набуває значного поширення в Європі і займає визначальне місце як правова ідеологія. Суспільний розвиток затребував вирішення низки правових проблем, які виникли в результаті домінування індивідуалізму в політиці держав, що

призвело до визнання ідеалу держави загального благоденства, яка врівноважує начала індивідуалізму та колективізму в суспільному житті.

Індивідуалізм зіграв надзвичайно важливу роль в становленні ідеї суверенності і оригінальності індивіда в європейській правовій культурі. Крім того, кожному праву притаманні як колективізм, так і індивідуалізм. Яке з цих начал переважає та якої наповненості набуває, залежить від епохи, місця розташування, рівня правової культури, оскільки в різні соціальні епохи індивідуалізм виявляв себе по-різному. Крім того, колективні та індивідуальні начала здатні переплітатися у різних правових системах по-різному. Сучасні національні держави мають всі атрибути індивідуальності: представництво, урядову автономію, суверенітет. Вони відкрили шлях становлення сучасного образу індивіда. У той же час в різні епохи індивід асоціював себе з колективом (плем'ям, кланом, містом, нацією), а тому так важливо при аналізі індивідуалізму зуміти висвітлити не лише факт його «еволюції», але й об'єктивно показати моменти занепаду, вияснити причини та віднайти філософсько-правові думки, погляди, які не дали згаснути ідеї індивідуалізму. На мою думку, з цим надскладним завданням дисертант справився успішно.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017-2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Метою дисертаційного дослідження є концептуальне розкриття виникнення та розвитку індивідуалізму у класичній філософії права. Для досягнення цієї мети в роботі поставлені такі завдання:

- встановити стан дослідження феномена індивідуалізму на перспективні еволюційні обґрунтування у класичній філософії права;
- обґрунтувати методологічні засади дослідження індивідуалізму у класичній філософії права;
- проаналізувати античний світогляд як філософсько-правову рефлексію витоків індивідуалізму;
- дослідити дофілософську традицію у пошуку інакшості;
- розглянути політично-правову систему грецьких міст-держав та пошук людиною особистої автономії;
- охарактеризувати досократичний період як трансформацію свідомості людини з родової до індивідуальної;
- дослідити класичну філософію Античності як прорив у розвитку індивідуалістичних тенденцій у філософії права;
- визначити індивідуалізм на тлі епохи еллінізму: перехід від грецької правової культури до римської;
- розглянути дуалізм філософсько-правових поглядів щодо проблеми існування індивідуалізму в епоху Середньовіччя;
- виявити становлення нового індивідуалізму в середньовічній Європі через переосмислення античних традицій;
- проаналізувати утворення індивідуалізму у Середньовіччі в контексті філософсько-правових принципів;
- розглянути розкриття християнського індивідуалізму в філософсько-правових поглядах видатних мислителів середньовічної епохи;
- дослідити парадигмальний характер системи поглядів епохи Відродження як основи дослідження індивідуалізму;
- аргументувати соціально-правові та філософські передумови зародження ренесансного індивідуалізму;

- здійснити аналіз гуманістично-антропоцентричного спрямування ренесансних аксіологічних новацій в індивідуалізмі;
- вирізнити філософсько-правову культурну поляризацію індивідуалізму мислителями епохи Відродження;
- відтворити Реформацію як успадкований ренесансний феномен і його традицію в індивідуалізмі;
- здійснити аналіз трудового індивідуалізму Мартіна Лютера;
- дослідити внесок ідеологів Реформації у розвиток теологічно орієнтованого природного права, експлікованого в інакшість;
- охарактеризувати протестантизм як етап формування нового типу людини – індивідуаліста;
- розглянути індивідуалізм і природничо-науковий атомізм як амбівалентність єдиного світовідчуття;
- проаналізувати основи індивідуалістичних концепцій у «столітті геніїв»;
- здійснити аналіз індивідуалізму як основу культурної матриці доби Просвітництва;
- розкрити філософсько-правові ідеї людини, що самовизначається, як основну догматичну новацію Просвітництва;
- розглянути в Німецькій класичній філософії людину як внутрішньо активну істоту, що впливає на світ і конструює його;
- охарактеризувати автономного індивіда, наділеного «трансцендентальною» свободою, у філософсько-правових ідеях Канта;
- провести інтерпретацію індивідуалізму в філософсько-правових ідеях німецьких класиків.

Об'єктом дослідження є сфера суспільних відносин, в якій виникає і реалізується індивідуалізм як філософсько-правова течія.

Чітким є і **предмет дослідження** – індивідуалізм у класичній філософії права.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації підтверджується аналізом належної кількості вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних джерел. При виконанні дисертаційного дослідження автором використана значна кількість теоретичних робіт. Дані види робіт мають безпосереднє відношення до аналізованої проблематики та становлять собою сукупність праць не лише вітчизняних, а й зарубіжних науковців-теоретиків, філософів права, представників інших галузей знань. Літературні джерела використовуються критично, ведеться аргументована полеміка з науковцями та практиками, здійснюється аналіз та пропонуються відповідні логічні висновки. Такий висновок впливає з аргументації існування індивідуалізму у різних історичних епохах, оскільки багато науковців не погоджуються з існуванням індивідуалізму, починаючи з античних часів. Підтвердженням цього є твердження автора про те, що у науковій літературі є чимало думок з приводу того, чи в епоху Античності існував індивідуалізм (зокрема, це питання цікавило таких дослідників, як: В. І. Овдієнко, Т. В. Канаєву, О. М. Корха тощо). Незважаючи на ці суперечності, автор дотримується одного принципового положення – те, що античне розуміння особистості було відмінне від середньовічного розуміння, ще не означає, що його не було взагалі. Автором доведено, що вочевидь однієї узгодженої концепції у добу Античності й не існувало, яка підтверджувала існування індивідуалізму, однак, ті окремі індивідуалістичні ідеї, які були проаналізовані, надалі стали підґрунтям для розвитку індивідуалізму не лише в епоху Середньовіччя.

Також аргументує свою позицію П.Б. Пилипишин і щодо індивідуалізму епохи Середньовіччя. Проаналізувавши філософсько-правові ідеї періоду Середньовіччя автор стверджує, що вони не завжди мали суто індивідуалістичний характер. Тому індивідуалізм в цю епоху пропонує назвати християнським або релігійно-прагматичним. Такий інваріант індивідуалізму забезпечує дисертацію автора від надмірної критики тих науковців, які не вбачають у християнську епоху існування індивідуалізму взагалі (йдеться, про таких філософів, як: Л. Баткін, О.С. Мурадян, А. С. Бандурка, Н. С. Глушенко,

В. П. Войтенко, О. М. Корх тощо). Водночас такий підхід підкреслив і наукову позицію автора, яка полягає у тому, що поширення ідей індивідуалізму на різних стадіях існування традиційного суспільства було неоднаковим. Як вважає П. Б. Пилипишин, релігійно-прагматичний індивідуалізм не має «класичних» ознак, притаманних сучасному індивідуалізму, а тому той факт, що християнський індивідуалізм відмінний від теперішнього його розуміння, є очевидним.

Вільне володіння надбаннями наукової думки не лише засвідчує належний рівень вже проведеного дослідження, а й вказує на високий науковий потенціал автора.

Аргументація всіх семи розділів є послідовною, конструктивною і логічно сформованою. Належній обґрунтованості сприяли обрані дисертантом методи дослідження, сформовані відповідно до мети і завдань.

Привертає увагу різнобічна апробація результатів наукового дослідження: вони багаторазово доповідалися на авторитетних наукових та науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів, семінарах; активно використовуються в навчальному процесі.

Методи дослідження обрані, виходячи із завдань, поставлених у роботі, із урахуванням об'єкта і предмета дослідження. У дослідженні використовувався методологічний прийом, що побудований на протиставленні класики та посткласики, котрий дозволив виділити особливості розвитку та формування індивідуалізму у класичній філософії права. Завдяки цьому підходу встановлено, що індивідуалізм – новаторська філософсько-правова течія, яка спирається на попередні філософсько-правові ідеї. Індивідуалізм, будучи філософсько-правовою категорією, як і саме право, є історично зумовленим феноменом, якому притаманний принцип розвитку. За допомогою даного принципу автор стверджує, що індивідуалізм перебуває у постійному вдосконаленні, зазнає постійних змін. Особливою ознакою, яка впливає з принципу розвитку, є його

наступальність, що означає зв'язок між різними етапами індивідуалізму та гарантує його безперервність.

У ході всього дослідження простежується застосування історичного, цивілізаційного та синергетичного підходів. Історичний підхід до осмислення значень природно-правових категорій вимагає, зокрема, урахування змін історичних типів філософствування та їх соціокультурної зумовленості. Класична філософія права розвивалась за цивілізаційним підходом, їй притаманні як хаос, так і прогрес, а тому індивідуалізм весь цей час перебував то у розвитку, то в занепаді. Звідси, індивідуалізму, як і класичній філософії права, притаманний спіралеподібний розвиток, тому застосовувався синергетичний підхід. Окрім того, в процесі дослідження були застосовані наступні методи:

- порівняльний, який дозволив визначити подібність і відмінність різновидів індивідуалізму, які утворилися у різні історичні періоди;

- логічний - підкреслює, що індивідуалізм є результатом відповідного історичного процесу, під час якого утворилися відповідні умови його існування;

- системний - його роль полягає у дослідженні індивідуалізму як системи, тобто як цілого, складеного з частин, сукупності взаємозв'язаних елементів, цілісності; за допомогою системного принципу у дослідженні була здійснена класифікація індивідуалізму та його елементів, тобто їх розподіл за класами, видами тощо;

- діалектичний, який допоміг розібратись з причинами виникнення та розвитку індивідуалізму, вказати на ті каталізатори, які стали ключовими для встановлення даної філософсько-правової категорії;

- аксіологічний є також використовуваним під час дослідження, оскільки всі елементи індивідуалізму є фактично правовими цінностями.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та пропозиції, викладені у роботі, можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – для більш ґрунтовного дослідження індивідуалізму у філософії права;

– у законотворчості – для вдосконалення чинного права в частині індивідуальних прав людини;

– у правореалізації та правозастосуванні – для підвищення ролі індивідуального інтересу у громадянському суспільстві;

– у навчальному процесі – при викладанні в юридичних та інших гуманітарних навчальних закладах таких курсів, як «Філософія права», «Загальна теорія держави та права», «Соціологія права».

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Теоретичні положення та висновки дисертації були апробовані на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема таких, як: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпро, 3–4 квітня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, Україна, 10–11 квітня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 19–20 червня 2020 р.); Шоста всеукраїнська мультидисциплінарна конференція «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 5–6 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпро, 5–6 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, Україна, 7–8 серпня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.); Міжнародна науково-

практична конференція «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпро, 3–4 липня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 31 липня – 1 серпня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (м. Харків, 4–5 вересня 2020р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 29–30 січня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 29–30 січня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, Україна, 22–23 січня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 19–20 лютого 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, Україна, 12–13 лютого 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 р.).\

Вищевикладене дає підстави для висновку про те, що дисертація П. Б. Пилипишина «Концептуалізація індивідуалізму у класичній філософії права» є завершеною науково-дослідною працею, що за своїм призначенням і змістом відповідає вимогам до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

У цілому робота має закінчений вигляд, написана на належному науковому рівні, із високим рівнем мовностилістичного викладу матеріалу.

На жаль, не обійшлося без окремих суперечливих думок або достатньо не обґрунтованих ідей. Відтак назвемо основні з них:

1. Автором репрезентовано різні назви індивідуалізму, відповідно до історичних епох, в який він розвивався, зокрема: релігійно-прагматичний, ренесансний, гуманістичний, атомічний, раціональний, дуалістичний. Така тенденція є доволі новаторською, проте – не послідовною, оскільки відсутня пропозиція назви індивідуалізму в Античну епоху.

2. У другому розділі «Зародження гуманістичного світогляду в епоху античності як початок філософсько-правового осягнення індивідуалізму» аналізується філософсько-правова думка лише грецької культури, разом з тим, усім відомо про існування китайської, індійської та інших цивілізацій.

3. Недостатню увагу приділено впливу колективізму на розвиток індивідуалізму, адже індивідуалізм виник на протиставленні колективістським ідеям.

4. Останній, сьомий розділ роботи присвячений Німецькій класичній філософії, в якій аналізуються особливості індивідуалізму того періоду. Сам автор стверджує наступне: «німецька класична філософія – це останній період, в якому спостерігаємо бурхливий розквіт індивідуалізму, адже далі відбувається панування колективістських ідеологій. Саме тому, наше дослідження на цьому етапі завершується». Хотілося б у цьому розділі побачити аргументацію краху індивідуалізму та з'ясування причин, які призвели до цього.

На підставі аналізу можемо зробити висновки щодо поданої до захисту докторської дисертації П. Б. Пилипишина «Концептуалізація індивідуалізму у класичній філософії права», яка містить окремі наукові положення, висновки та рекомендації, що вперше пропонуються для розвитку філософсько-правової науки і назагал вирішують важливу теоретико-праксеологічну проблему індивідуалізму.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація П.Б. Пилипишина є завершеною науковою працею, яка містить нові науково

обґрунтовані результати дослідження, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для філософії права. Праця відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів від 24 липня 2013 р. № 567. Автор дисертації – Пилипишин Павло Богданович – на основі прилюдного захисту заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

Директор Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

В'ячеслав Степанович БЛІХАР

Львівський державний університет внутрішніх справ
Підпис: *В. С. Бліхар*
засвідчую:
Учений секретар: *В. С. Бліхар*
" " " " " "

